

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІОГРАМИ У ФОРМУВАННІ ВИКЛАДАЧА ПРАВознавчих ДИСЦИПЛІН

УДК 347.148

Є. Б. Безсмолий

Викладач має бути достатньо розвинутою особистістю, повноцінним “Я”. Поки існує школа, непорушною істиною залишаються слова К. Д. Ушинського: “У вихованні все повинно базуватися на особистості вихователя, оскільки виховна сила впливає лише з живого джерела людської особистості. Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця, який проникає в характер, навчання та виховання є неможливим. Лише особистість може вплинути на розвиток і визначення особистості, лише характером можна сформувати характер” [6].

Було проведено опитування за методикою М. Рокіча з таких питань:

- яким бачать ідеального викладача студенти?
- що від викладача очікують студенти (за думкою викладача)?

Опитування студентів з першого питання свідчить, що з 18 якостей особистості, запропонованих для оцінки ідеального викладача, вони виокремили такі (у порядку зниження значущості): на перших двох місцях з великим відривом від усіх решта якостей – професіоналізм та доброта, далі – справедливість, вихованість, чесність, освіченість (висока загальна культура), товариськість, життєрадісність. Відбувається ідентифікація образу ідеального викладача з образом “ідеалу – я”. Студенти вважають, що викладач повинен стати опорою в нових умовах, “згуртувати і спрямувати наші зусилля на корисні для нас справи”, “розуміти студента, підтримати його, вислухати, допомогти, йти на зустріч”, “допомогати у пізнанні світу, в організації культурно-масових заходів”.

Опитування викладачів з другого питання свідчить, що студенти цінують такі якості викладача (у порядку зниження значущості): справедливість,

чесність, приємна зовнішність, доброта, висока загальна культура, професіоналізм, вихованість, творчі здібності.

Зіставлення даних свідчить, що хоча вибір студентів та викладачів у цілому збігається (чесність, справедливість, доброта, професіоналізм), проте вони проранжовані по-різному. Причина тут криється у більш загальній проблемі зворотного зв'язку у спілкуванні. Відсутність повноцінного зворотного зв'язку у педагогічному спілкуванні може бути пов'язана з тими особливостями, які накладає професія педагога на його взаємини з іншими людьми. Як зазначають дослідники, багатьох викладачів вирізняє дидактична навчальна манера мовлення, авторитарність, звичка до спрощеного підходу до проблеми, наявність мовних штампів і штампів мислення. Люди, які багато років працюють у навчальних закладах, часто набувають навичок давати будь-якій людині, з якою вони спілкуються, більше пояснень, ніж треба [1; 3]. Усі ці особливості, що є корисними в організації та проведенні різних навчальних занять у вищих закладах освіти, на жаль, негативно впливають на спілкування зі студентами (курсантами) у позанавчальний час і зовсім неприпустимі у роботі викладачів. За змістом робота викладача подібна до діяльності психологів-практиків. Вирішення проблем, які виникають під час взаємодії, потребують разом із педагогічним досвідом наявності знань з психології особистості, вікової та педагогічної психології, психології малих груп. Проте, багато викладачів визнають недостатній рівень педагогічної і психологічної підготовки, тому потрібна спеціальна психолого-педагогічна підготовка викладачів вищої школи.

Мета статті – обґрунтування педагогічної складової викладача у фрагменті професіограми юриста, розгляд основних функції та складових професійної діяльності магістра з правознавства як викладача.

Анкетне опитування фахівців (експертів) є найпоширенішим способом розробки професіограми при оптимальній кількості експертів з кожної професії не менше 250–300 осіб.

У проведеному нами анкетуванні брали участь викладачі юридичних дисциплін, науковці в галузі права, психології, педагогіки, практикуючі юристи, студенти випускних курсів спеціальності “Правознавство”. На підставі отриманих і математично оброблених понад трьохсот анкет, згідно з результатами анкетного опитування експертів, розраховуються професійно важливі якості юриста. Із цією метою результати експертного опитування з кожної професії подаються у вигляді матриці відповідей (a_{ij}):

$$a_{ij} = \begin{pmatrix} a_{11} a_{12} \dots a_{1n} \\ a_{21} a_{22} \dots a_{2n} \\ \dots \\ a_{m1} a_{m2} \dots a_{mn} \end{pmatrix}, \quad (2.1)$$

де $i = 1, 2, \dots, m$ – оцінювані якості; $j = 1, 2, \dots, n$ – учасники опитування.

Зазвичай, оцінки учасників опитування мають суб’єктивний характер та виражаються у різних середніх значеннях оцінок. Для зменшення впливу суб’єктивізму оцінок проводиться нормування. Із цією метою вихідна матриця відповідей (b_{ij}) перетворюється в матрицю нормованих оцінок (a_{ij}):

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}. \quad (2.2)$$

У підсумку було отримано наведені нижче результати.

Основні складові професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін

Педагогічна спрямованість особистості:

- повага до студентів (курсантів) (100);
- ввічливе ставлення до колег (95);
- психологічна готовність до викладацької діяльності (100);
- вихованість (90);
- знання педагогічної культури (90);
- педагогічна ерудиція (85);
- психологічна витримка (90).

Особливості пізнавальної сфери педагога:

- педагогічна і психологічна спостережливість (90);

- здатність довільно концентрувати та розподіляти увагу (90);
- загальна обізнаність (85);
- творча спрямованість уяви (90);
- логіка мислення (90);
- здатність доводити справу до кінця (90);
- гнучкість розуму (90);
- адекватне сприйняття нового (90);
- культура мовлення (100);
- усвідомленість про життя студентів (курсантів), знання їх особистих проблем (90);
- толерантне ставлення до особистих уподобань інших (90);
- терпимість і порозуміння до людей інших соціально-політичних, релігійних поглядів (85);
- ставлення до моди (90);
- глибоке знання історії розвитку правових відносин та власного народу (90);
- знання новітньої соціально-правової ситуації в державі, світі (85).

Педагогічний вияв емоційно-вольової сфери:

- виразність і світлість почуттів, “сердечність розуму” (90);
- здатність свідомо керувати своїми емоціями (100);
- уміння регулювати свої дії, поведінку, володіти собою (95);
- терпіння (90);
- самостійність (90);
- рішучість (90);
- вимогливість до себе й інших (100);
- організованість і дисциплінованість (100);
- сценічність емоцій (90);
- уміння вислухати інших (90).

Характерологічні і типологічні особливості викладача:

- сила, врівноваженість та рухливість нервово-психічних процесів (95);

- комунікативність (100);
- педагогічний оптимізм (90);
- гуманізм у власній професійній діяльності й особистому житті (95);
- об'єктивність в оцінці студентів (курсантів) і самооцінці (100);
- схильність до громадської діяльності (85).

Основні функції професійної діяльності магістра з правознавства як викладача

I. Загальнопедагогічні функції:

1. Інформаційна (95):

- надання студентам глибоких та міцних знань (100);
- формування вмінь і навичок з навчального предмету (100);
- формування наукового світогляду та загальнолюдської моралі (90).

2. Мобілізаційна (96,4):

- уміння зосередити всі фізичні і розумові сили студентів (курсантів) на вирішенні навчальних завдань (100);
- уміння створити позитивний емоційний настрій (95);
- здатність формувати та закріплювати вміння і навички практичної юридичної діяльності (100);
- уміння раціонального застосування знань на практиці (95);
- уміння зосередити увагу студентів (курсантів) на основному матеріалі (95);
- здатність актуалізувати мислення студентів (курсантів) у період навчально-виховного процесу (100);
- уміння налаштувати почуття та волю студентів (курсантів) на успішне виконання навчальних планів і програм (90).

3. Розвиваюча (90):

- уміння та навички управління розумовою діяльністю студентів, розвитком їх розуму, почуттів і волі у процесі навчання й праці (90);
- уміння формувати багатогранну та гармонійну особистість демократичного суспільства (90);

– уміння розвивати пізнавальні інтереси й індивідуальні здібності студентів (90).

4. Орієнтаційна (87,5):

– формування соціальних знань і професійної орієнтації з урахуванням вимог суспільства, здібностей, нахилів та можливостей (90);

– виховання бережливого ставлення до природи й навколишнього середовища (85).

II. Загальнотрудова функція:

1. Конструктивна функція (93):

– конструктивна професійна діяльність викладача (100);

– уміння планувати навчально-виховний процес (100);

– уміння встановлювати міжпредметні зв'язки (85);

– уміння проводити та впроваджувати в навчально-виховний процес власні педагогічні дослідження (90);

– конструктивно-матеріальна діяльність (планування й обладнання навчальних кабінетів, накопичення дидактичних матеріалів) (90).

2. Комунікативна функція (96,7):

– уміння викладача встановлювати правильні взаємовідносини зі студентами (курсантами) (100);

– власний особистий приклад у дотриманні загальнолюдської моралі (95);

– старанне ставлення до справи, виконання даних обіцянок та обов'язків (95).

3. Науково-дослідницька функція (93,75):

– творчий пошук (100);

– творче навчання студентів шляхом опрацювання і впровадження у практику більш досконалих методів та прийомів, засобів і форм навчання та виховання (95);

– науковий аналіз й узагальнення свого педагогічного досвіду (90);

– опанування та впровадження в практику навчально-виховного процесу інтерактивних форм навчання (90);

– дослідницька діяльність на шляху подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу (95);

– експериментальна педагогічна діяльність (90);

– педагогічний ризик (90);

– активний пошук індивідуального підходу до кожного студента (курсанта) (100).

4. Організаторська функція (90):

– здійснення на практиці всього того, що було задумано й опрацьовано під час підготовки до занять і навчально-виховних заходів (90);

– організація повідомлення навчального матеріалу (90);

– організація своєї поведінки у процесі педагогічної діяльності (90);

– організація студентів (курсантів) відповідно до мети та завдань навчально-виховного процесу (90).

Для розробки педагогічної складової професіограми майбутнього викладача-правознавця ми використали узагальнений варіант найважливіших рис педагогічної креативності, запропонований відомим ученим України С. Сисоєвою [4; 5]. Ми провели дослідження значущості цих рис педагогічної креативності для викладачів правознавчих дисциплін відповідно до вагових коефіцієнтів значущості (за Р. М. Макаровим) [1; 2]. У підсумку отримали наведені нижче результати.

Складові педагогічної креативності викладача правознавчих дисциплін (93,5)

– високий рівень соціальної і моральної свідомості (95);

– пошуково-проблемний стиль мислення (100);

– розвинені інтелектуально-логічні здібності (уміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виокремлювати основне тощо) (95);

– проблемне бачення (90);

– творча фантазія, розвинене уявлення (90);

– специфічні особистісні якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм) (90);

– специфічні провідні мотиви (необхідність реалізувати своє “Я”, бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці) (90);

– комунікативні здібності (95);

– здатність до самоуправління (90);

– високий рівень загальної культури та моральної культури (100).

Професійні якості магістра з правознавства, як майбутнього викладача (педагогічна складова)

Загальногромадянські якості (92,14)

– широкий світогляд (90);

– принциповість і стійкість переконань (95);

– громадська активність та цілеспрямованість (100);

– патріотизм і добре ставлення до представників інших національностей та країн (90);

– гуманізм, високий рівень свідомості (90);

– оптимізм (віра в людей, свої сили і можливості) (90);

– працьовитість (90).

Морально-педагогічні якості (95)

– висока моральна зрілість, справедливість та об’єктивність (90);

– педагогічне спрямування наукової ерудиції (95);

– високий рівень загальної і педагогічної культури (95);

– високий рівень моральних стосунків із людьми (90);

– акуратність та охайність (95);

– чесність, дисциплінованість, вимогливість (100);

– уміння спілкуватися з людьми (100).

Педагогічні якості (92,5)

- педагогічна спостережливість (100);
- педагогічна уява (90);
- педагогічний такт (95);
- педагогічна інтуїція (90);
- знання педагогічної техніки (90);
- професійна працездатність (90).

Соціально-перцептивні якості (92)

- високий рівень соціального сприйняття і спостереження дійсності (90);
- активна інтелектуальна діяльність (систематизація й узагальнення соціального досвіду) (100);
- швидкість орієнтації у педагогічних ситуаціях (95);
- висока культура мовлення (90);
- володіння мімікою, тоном голосу, рухами, жестами (85).

Індивідуально-психологічні особливості (93,3)

- висока пізнавальна зацікавленість, любов до дітей і потреба працювати з ними (100);
- міцність характеру, витримка та самовладання (90);
- самостійність і діловитість у вирішенні життєво важливих завдань (90).

Психолого-педагогічні здібності (90)

- адекватність сприйняття студентів (курсантів) і поважне ставлення до них (90);
- прогнозування шляхів формування особистості студента (курсанта) (90);
- здатність передбачати можливі результати власної педагогічної діяльності (90);
- виховний вплив на колектив та особистість (90).

Функціональні компоненти викладацької діяльності (92)

- рефлексія (90);
- проектування (85);

- конструювання (90);
- організація (90);
- комунікація (90);
- комунікабельність (95);
- інформаційність (90);
- розвиваючий (95);
- орієнтаційний(90).

Функції викладача (94,3)

- самоосвітня (100);
- адаптаційна (90);
- компенсаторна (90);
- інформаційна (95);
- усвідомленості (90);
- освіченості (90);
- педагогічна (100);
- психологічна (100).

Загальні вимоги, які ставляться до викладача юридично-правового напрямку (91)

- професійна компетентність (100);
- спеціальна наукова, практична і психолого-педагогічна підготовка (95);
- загальнокультурна та гуманітарна компетентність, яка містить знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей (90);
- відповідальність за результати власної діяльності (90);
- мотивація до самовдосконалення (90);
- креативність (90);
- сформованість нестандартного мислення (90);
- знання інноваційної стратегії і тактики (90);
- гнучка адаптація до змін змісту й умов професійної діяльності (90);
- комунікативна компетентність (90);
- розвинута мова (90);

- знання іноземних мов (85);
- опанування сучасних засобів зв'язку, Інтернету та основ комп'ютерної грамотності (90);
- уміння складати ділові папери (85);
- соціально-економічна компетентність (передбачення економічних наслідків власних правових дій) (100);
- знання основ сучасної економіки (90);
- знання законів бізнесу й економіки (90).

Отже, розроблені компоненти наведеної професіограми (педагогічний аспект) магістра з правознавства надають можливість науково підійти до формування професійно важливих якостей, що складають основу успішної професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін, а також є теоретичним підґрунтям визначення змісту, форм та методів формування педагогічної культури майбутнього юриста-викладача.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у: розширенні наведеного фрагменту професіограми викладача правознавчих дисциплін (педагогічний аспект); подальшому дослідженні складових професіограми; більш ретельному теоретично-практичному дослідженні показників, визначених за значущістю для ефективної професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Макаров, Р. Н. Методы построения профессиограмм и оценки психофизиологической подготовленности оператора : метод. рек. / Р. Н. Макаров, И. А. Жданов, Л. Ф. Смирнова. – Кировоград : Киров. ВЛУГА, 1987. – 74 с.
2. Макаров, Р. Н. Теория и практика конструирования целевых моделей операторов особо сложных систем управления : [монография] / Р. Н. Макаров, Л. В. Герасименко. – М. : изд. Международной академии проблем человека в авиации и космонавтике, 1997. – 450 с.
3. Рижиков, В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / Рижиков В. С. – Херсон : вид-во “Айлан”, 2010. – 280 с.

4. Сисоєва, С. О. Педагогічні технології професійної освіти: навчальний тренінг : навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва, Л. І. Бондарева. – К. : ВМУРоЛ “Україна”, 2006. – 162 с.

5. Сисоєва, С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

6. Ушинский, К. Д. Собрание сочинений / К. Д. Ушинский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – . –

Т. 8 : Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. – 1950. – 776 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, професор Рижиков В. С.